

УДК 330.101

Лейфура М.В.,
аспірант*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

Leifura M.V.,
graduate student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE INFLUENCE OF SHADOW ECONOMY ON THE INNOVATIVE AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування української економіки, обтяжених кризовими обставинами, складною політичною ситуацією і проблемами макроекономічної нестабільності, необхідно шукати нові напрямки та джерела економічного розвитку і зростання. Більшість вчених на даному етапі розвитку світового господарства вбачають такий напрям у інноваційному розвитку, акцентуючи увагу на інноваціях як рушійній силі розвитку людства та прискорення економічного зростання, що не раз було зазначено в багатьох роботах видатних світових вчених, в тому числі Е. Тоффлера та Д. Белла, котрі вважали інноваційну діяльність ключовим фактором суспільного розвитку.

Економіка України характеризується наявністю досить великого за обсягом і потужністю тіньового сектору, який виступає невід'ємною складовою вітчизняної економічної системи. А тому в даних умовах аналіз можливостей інноваційно-інвестиційного розвитку необхідно здійснювати з урахуванням специфіки впливу тіньової економіки. Проблема тінізації економічної діяльності породжує багато інших супутніх проблем, роблячи неефективними державні механізми стимулювання економіки, стримуючи економічний розвиток і зростання, спотворюючи умови ведення господарської діяльності. Однак в тіньовій економіці закладений великий потенціал для зростання легальної економіки. Тому надзвичайно важливого значення набуває дослідження цієї проблематики з точки зору можливостей і напрямів використання потенціалу тіньової економіки для сприяння інноваційно-інвестиційному розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти дослідження тіньового сектору економіки та пошуків методик для детінізації відображені у працях світових вчених, таких як: Д. Блейдс, Г. Гроссман, К. Керол, Д. Кассел., Т. Корягіна, Л. Косалс, Ю. Латов, К. Маккаффі, Б. Свенсон, К. Харт, Е. де Сото, Д. Енсте, Ф. Шнайдер та інші. Серед вітчизняних дослідників, основоположників розробки даної проблематики, необхідно виокремити роботи таких вчених, як: І. Мазур, З. Варналія, А. Стельмаш, О. Турчинова, О. Цветнова, В. Мамотова, А. Базиліук, А. Гальчинського, О. Глуценка, В. Гончарову, С. Мандибуру, В. Поповича, Т. Приходька, М. Флейчук та інші.

Проблематиці інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств присвячено багато робіт вітчизняних і зарубіжних фахівців, серед яких варто виділити роботи О. Савчука, В. Гейця, М. Чумаченка, В. Хобти, П. Друкера, Ю. Лисенка, Ю. Дегтярьової, А. Павленка, К. Пилипенко, В. Осецького, Л. Федулової та інших. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність вивчення впливу тіньової економіки на інноваційно-інвестиційний розвиток підприємництва

Постановка завдання. Метою статті є визначення впливу тіньової економіки на можливості інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Явище тіньової економіки притаманне будь-якій економічній системі. В історії немає жодного прикладу, в якому при існуванні легального сектору тіньовий сектор був би відсутнім. Це зазначають і провідні дослідники тіньової економіки Ф. Шнайдер та Д. Енсте, які відзначають, що тіньовий сектор економіки присутній в кожній країні. Особливого розвитку тіньова економіка досягає в період трансформацій, коли регулювання легального сектору з боку держави є менш ефективним. Україні як країні з перехідною економікою притаманний високий рівень тінізації.

Тіньова економіка виступає результатом неефективного функціонування державної системи управління, що в свою чергу може відбуватися з багатьох причин, в тому числі: наявності системної кризи в економіці, активних процесів трансформації суспільно-економічного розвитку тощо. Загалом

* Науковий керівник: Мазур І.І – д.е.н., професор

під поняттям тіньової економіки розуміють будь-яку не враховану або частково враховану економічну діяльність з метою отримання доходів, що не показана органам державної влади і відповідно не відображена у валовому внутрішньому продукту (ВВП) країни. Тіньова економіка явище багатогранне і до визначення якого існують багато різних підходів.

Зарубіжні вчені, що спеціалізуються на дослідженні явища тіньової економіки визначають її наступним чином: Ф. Шнайдер відносить до тіньового сектору економіки саме ту частину ВВП, що не врахована в офіційній статистиці [1]; Е. де Сото визначає тіньову економіку як нішу для тих, чії витрати на дотримання чинного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення своєї мети [2].

Провідні вітчизняні дослідники визначають тіньову економіку наступним чином, зокрема І. Мазур характеризує тіньову економіку як складне соціально-економічне явище, представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але переважно аморальних економічних відносин, що виникають між суб'єктами економічної діяльності з метою отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [3], О. Турчинов сформулював таку дефініцію тіньової економіки – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства [4].

Для більш детального розуміння сутнісних характеристик явища тіньової економіки розглянемо її основні види за класифікацією [3]: неформальна економіка (дозволена, але формально не зареєстрована і не включена до статистичної звітності економічної діяльності); прихована економіка (легальна економічна діяльність, але частково або зовсім не фіксується у статистичній звітності економічної діяльності); кримінальна або підпільна економіка (заборонена законом).

Визначення масштабів тіньової економіки є досить складним завданням через саму природу цього явища, тому існує багато розбіжностей в оцінках експертів, міжнародних компаній та державних установ.

В Україні існують дві офіційні методики оцінювання обсягів тіньової економіки України: методика Державного комітету статистики України, згідно з якою було оцінено обсяг тіньової економіки в 2010 році на рівні 16,5 % та методика Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, що визначає практично вдвічі більші обсяги тіні – 38 % за аналогічний період (табл.1). Оцінки рівня тінізації національної економіки дуже різняться між собою, що свідчить про методологічну, інформаційну та організаційну недосконалість офіційних підходів.

Таблиця 1

Рівень тіньової економіки України в період 2009-2012 років, % від ВВП

Оцінка проведена державними установами і міжнародними експертами:	2009	2010	2011	2012
Державний комітет статистики	16,1	16,5	н/д	н/д
Міністерство економічного розвитку і торгівлі	39	38	33,5	34
Професор Фрідріх Шнайдер	46,2	45,1	44,6	44

Джерело: складено автором на основі даних [5-7]

Однак за оцінками міжнародних експертів, до яких саме і належить австрійський економіст, професор університету імені Кеплера – Фрідріх Шнайдер, масштаби тінізації української економіки сягають куди вищого рівня, ніж показники державної статистики. За даними Ф. Шнайдера, тіньова економіка в Україні в період 2009 – 2012 років коливалась в межах 44 % – 46,2% (табл.1).

Також вченим разом з американською міжнародною консалтинговою компанією АТ Kearney у 2013 році проведено аналогічне дослідження масштабів тіньової економіки в країнах Європи. Найменш тінізованими виявились економіки Швейцарії, Нідерландів та Франції, де рівень тінізації склав не більше 10 %, найбільшим рівень тіньової економіки виявився в країнах-новачках Європейського Союзу: Хорватії – 28 % та Болгарії – 31 %. Загалом рівень тіньової економіки Європейського Союзу – 18,5 % (рис.1).

З рис. 1 видно, що рівень тінізації економіки України суттєво перевищує аналогічні показники у країнах ЄС, складаючи за різними оцінками від 16,1 % до 46,2 % ВВП. Сьогодні тіньова економіка в Україні, як зазначає О. Рибчак, є значною частиною офіційної економіки. Вона стала однією з органічних складових економічної системи, відіграє певні системні функції, займаючи об'єктивне положення в системі суспільного відтворення [9].

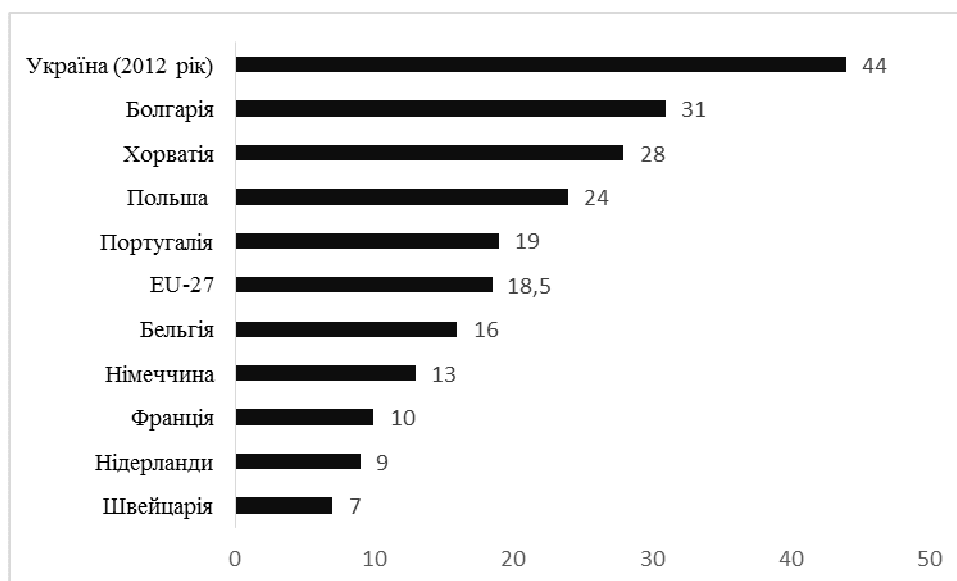

Рис. 1. Порівняння рівня тінізації економік у європейських країнах світу та Україні (% від ВВП), 2013 рік

Джерело: складено автором на основі даних [7], [8]

Характеризуючи рівень тінізації економіки України, необхідно відзначити не просто високу частку тіньової економіки у ВВП країни чи значний за обсягами тіньовий сектор, а наявність особливої структури в рамках вітчизняної економіки, яку І. Мазур визначає як «інституційну структуру суспільства», що виявляється в законодавчій, виконавчій і судовій владі у формі тіньових інституцій [10]. Інший видатний український науковець З. Варналій стверджує про існування «тіньової парадержави», що, на його думку, є «утворенням макроекономічного рівня, в якому, внаслідок високого рівня корупції та тінізації, державні послуги на суспільні блага розподіляються за ринковими принципами» [11].

Сектор тіньової економічної діяльності в нашій країні сформувався ще за часів СРСР, а з отриманням незалежності в умовах трансформаційної економіки набув значних масштабів, нових форм та рис. Згідно з вище наведених оцінок рівня тінізації економіки України, можна стверджувати, що від третини до половини вітчизняної економіки знаходиться у тіні в обхід законодавчим нормам і принципам. Такий високий рівень тіньової економіки відіграє деструктивну роль у розвитку національної економіки, спотворюючи умови ведення господарської діяльності, зменшуючи доходи бюджету, збільшуючи його дефіцит, веде до зменшення інвестиційної привабливості країни, зумовлює негативні наслідки розвитку усіх сторін суспільного життя держави, посилює неефективність інститутів державного регулювання економіки, криміналізацію суспільства.

Однак окрім добре всім знайомої деструктивної ролі тіньової економіки, слід також приділити значну увагу вивченню її конструктивної ролі. Ідея про позитивний вплив тіньових економічних відносин для суспільства не є новою, проте потребує подальшого дослідження. Вперше цим аспектом зацікавився швейцарський економіст Д. Кассел ще в 1986 році, який розглядає тіньову економіку як органічний елемент соціально-економічної системи [12].

Вітчизняна економіка є досить незбалансованою і нестабільною, саме в такій економічній системі тіньовий сектор здатний нести найбільш позитивний ефект від своєї діяльності. Тіньова економіка частково вирішує низку поточних проблем, які виявляються неспроможними вирішити легальні економічні відносини. Держава, виконує певні стабілізуючі та компенсуючі функції під час перехідного періоду та компенсує упущення та недосконалість легальних соціально-економічних відносин. Зокрема, необхідно виділити наступні чинники сприятливого впливу тіньової економіки на економічне зростання.

Тіньова економіка може виступати безпечною «гаванню», де здійснюється прибуткова господарська діяльність і нівелюються вплив неефективності правової бази й економічної системи в цілому. Виявлено, що в деяких системах здійснювати повністю офіційний бізнес без нормативних порушень і зловживань неможливо. Ф. Шнайдер висловлював думку про те, що тіньова економіка це спосіб бізнесу звільнитися від корупції та тиску з боку держави [1]. Тіньова економіка може амортизувати потрясіння офіційної економіки, сприяючи тим самим стабільності системи в цілому. Прикладом може слугувати світова фінансова криза 2007–2008 років. Зокрема в Україні при падінні валового внутрішнього продукту майже на третину відбулося значне зростання тіньового сектору, за підсумками 2009 року тіньова економіка зросла до 36% від ВВП, що стало максимальним показником з

2001 року [13]. Завдяки переходу від легального до тіньового сектору багатьом підприємствам вдалося пом'якшити наслідки впливу кризових явищ на господарську діяльність суб'єктів підприємництва.

Окрім амортизатора офіційної економіки, тіньова економіка виступає ще й соціальним амортизатором. Неформальна зайнятість полегшує матеріальне становище малозабезпечених, зменшуючи тим самим соціальну напруженість та стримуючи на певний час соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві; тіньова економіка також є частиною суспільного виробництва, вона створює певну частину ВВП країни, створює умови для самозайнятості та додаткові робочі місця, насичує ринок товарами і послугами та посилює конкурентну боротьбу; тіньова економіка, що також є дуже важливим фактором, забезпечує акумуляцію вільних грошових коштів.

Проте варто зазначити, що навіть конструктивний вплив тіньової економіки може сприяти розвитку країни лише у короткостроковому періоді. В довгостроковому періоді ефект тіньового сектору буде уповільнювати економічний розвиток. Причиною цього є те, що можливість для економічного росту в тіні створюють саме неформальна та прихована економіки, де діяльність суб'єктів підприємництва направлена не на вироблення нових товарів чи послуг, впровадження нових технологій і довгостроковий розвиток, а мають на меті максимізацію прибутків у короткостроковому періоді шляхом ухилення від офіційного обліку.

Визначаючи вплив тіньової економіки на можливості інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва, доцільно звернути увагу на особливості ведення бізнесу в Україні. За оцінками рейтингу простоти ведення підприємницької діяльності – "Ведення бізнесу" (Doing Business), який розраховується Світовим банком (The World Bank), Україна посіла 112 місце з 189 країн світу в 2014 році (табл.2). Стабільно низьке місце в рейтингу наша країна займає за рівнем захисту інвестора – 128 місце, показник охоплює 3 аспекти захищеності інтересів інвестора: рівень прозорості угод, схильність до використання положення в корисливих цілях та можливість для акціонерів переслідувати чиновників і директорів судовим порядком за посадові проступки; оподаткування бізнесу – 128 місце, враховується адміністративний тягар, пов'язаний зі сплатою податків; та показником міжнародної торгівлі – 148 місце, враховується вартість і процедури, необхідні для імпорту/експорту товару (табл.2).

Таблиця 2

Показники рейтингу "Ведення бізнесу" в Україні (2012-2014 роки)

Рік	Індекс легкості ведення бізнесу	Започаткування підприємства	Доступність кредитування бізнесу	Захист інвесторів	Оподаткування бізнесу	Міжнародна торгівля
2012	152	112	24	111	181	140
2013	140	50	24	127	168	148
2014	112	47	13	128	148	148

Джерело: складено автором на основі даних [14]

Доступність кредитування та започаткування бізнесу в Україні за оцінками Світового Банку мають хороші показники. Показник започаткування підприємства навіть показав позитивні суттєві зміни за останні два роки з 112 місця до 47 місця. Це пов'язано з проведеними реформами 2011 – 2012 років: зменшення вимог у законодавстві щодо мінімального розміру статутного капіталу та полегшення бюрократичної процедури оформлення бізнесу. Але загалом ключові фактори, що впливають на ведення бізнесу в країні потребують системних змін. Підтвердженням цього виступають дані Державного комітету статистики України, за якими питома вага підприємств, що займалися інноваціями в 2013 році складає лише 16,8 %. Також слід відмітити негативну динаміку загальної суми витрат на інноваційну діяльність протягом 2011 – 2013 років (табл.3).

Таблиця 3

Динаміка інноваційної активності підприємств в Україні в період 2009-2013 років

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Загальна сума витрат, млн. грн.
2009	12,8	7949,9
2010	13,8	8045,5
2011	16,2	14333,9
2012	17,4	11480,6
2013	16,8	9562,6

Джерело: складено автором на основі даних [5].

Таким чином, рівень інноваційної діяльності в Україні характеризується достатньо низькими показниками. Серед проблем інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України необхідно виокремити наступні: недосконалість державного регулювання підприємницької діяльності, неадекватну законодавчу базу, бюрократизацію та корумпованість державних інституцій, недостатній обсяг фінансових ресурсів і складнощі у залученні коштів під інноваційні проекти, відсутність належної інноваційної інфраструктури, відсутні центри трансферу технологій, неналагоджений механізм взаємодії підприємств та науково-дослідних установ, відсутність мотивації підприємств до інноваційної діяльності. Проблема успішної реалізації інновацій в Україні також ускладнена структурною недосконалістю національного господарства, неефективністю ринкового середовища та повільним розвитком економіки в цілому, дефіцитом державного фінансування, що підвищує вірогідність невдалого впровадження нововведень.

Поряд з цим інноваційно-інвестиційний процес ускладнюється розвитком тіньового сектору національної економіки, однак вплив тіньової економіки на інноваційно-інвестиційний розвиток не однозначний і залежить від різних форм активності підприємницької діяльності та соціально-економічних умов.

Часто зазначається, що розвиток тіньової економіки здійснює стримуючий вплив на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності, однак, як було зазначено вище, тіньова економіка може також відігравати і сприятливу роль у розвитку інноваційної активності. З урахуванням достатньо низьких показників інноваційного розвитку підприємств в Україні та високої частки тіньового сектору, який є невід'ємною складовою економіки України, необхідно визначити умови для розробки та впровадження нововведень у вітчизняній економіці в умовах розвитку прихованої ділової активності. Так на основі аналізу світового досвіду можна виокремити наступні аспекти впливу тіньової економіки на інноваційно-інвестиційний розвиток суб'єктів підприємництва.

Багато вчених дотримуються думки, що тіньова економіка не сприяє активному інноваційно-інвестиційному розвитку, оскільки суб'єкти підприємництва вдаються до тіньової діяльності для збільшення своїх прибутків, і часто їх діяльність у такому напрямі є вектором в іншу сторону - на отримання прибутків у поточному періоді, ніж здійснення легальних інновацій для отримання доходів у майбутньому, що пов'язується з високою ризикованістю розробки і впровадження інновацій.

Однак існує думка серед провідних експертів в галузі дослідження тіньової економіки, що продуктивність праці в тіньовому секторі не нижча, ніж в офіційній економіці й тіньова економіка як і офіційна, має ті ж можливості для інновацій, що підвищують суспільний добробут. На нашу думку, тіньова економіка виступає важливим джерелом для зростання й розвитку національної економіки. В Україні, враховуючи високі показники тінізації національної економіки, девіантний сектор економічної діяльності здатний збільшувати обсяг сукупного попиту, що є джерелом доходів широких верств населення. Збільшення споживчого попиту (за Кейнсом) призведе до зростання сукупного попиту і економіки країни. Однак це не обов'язково сприятиме інноваційній діяльності. Практика показує, що тут не слід чекати будь-яких сенсаційних техніко-організаційних досягнень.

На підтвердження того, що функціонування тіньової економіки сприяє швидше зростанню, ніж інноваційній діяльності й розвитку підприємств, польськими вченими Е.Ставацем і П.Глодеком були проведені дослідження на прикладі ринку малих і середніх підприємств, розташованих в регіоні Лодзь [15]. В дослідженні прийняло участь 81 підприємство з різними показниками зростання зайнятості й інноваційного розвитку та був проведений аналіз впливу на них тіньової економіки (табл.4).

Таблиця 4

Вплив тіньової економіки на підприємства за показниками зростання зайнятості та інноваційного розвитку (% від опитаних підприємств)

Характер впливу тіньової економіки	Підприємства за показником зростання зайнятості		Підприємства за показником інноваційного розвитку	
	Підприємства, що зростають	Підприємства, що не зростають	Високий інноваційний розвиток	Низький інноваційний розвиток
Однозначно сприятливий	13	9,4	10,5	11,1
Переважно сприятливий	34,8	20,8	10,5	31,1
Нейтральний	8,7	30,2	15,8	24,4
Переважно несприятливий	34,8	32,1	47,4	31,1
Однозначно несприятливий (загрозливий)	8,7	7,5	15,8	2,2

Джерело: складено автором на основі даних [15]

За результатами проведеного аналізу, більшість підприємств, що зростали за показниками впровадження інновацій, а саме 47,4 % підприємств з високим рівнем інноваційного розвитку та 31,1 % з низьким рівнем інноваційного розвитку, зазначали про переважно несприятливий вплив

тіньової економіки на їх економічну діяльність. Однак результати опитування підприємств, що зростали за показниками зайнятості, показали менш однозначний характер впливу тіньової економіки на їх діяльність, 34,8 % підприємств, що зростають зазначили про переважно сприятливий вплив, і така ж частка респондентів зазначала про переважно негативні наслідки цього впливу.

Подібний взаємозв'язок можна прослідкувати щодо інвестиційної діяльності. З одного боку, тінізація економіки обмежує можливості залучення інвестицій, особливо іноземних, але з іншого боку акумульовані в тіньовому секторі кошти можуть залучатися як інвестиційний ресурс та розглядатися як додатковий метод страхування інноваційно-інвестиційних ризиків підприємців. Так у ролі інвестиційного ресурсу для економічного розвитку підприємництва, в тому числі й інноваційному, можуть виступати вивезені раніше приховані капітали за кордон та їх повернення в формі прямих іноземних інвестицій. Показовою є ситуація з обсягами прямих іноземних інвестицій в Україну в період кризи 2008-2009 років, коли на фоні загального зниження обсягів прямого інвестування навпаки спостерігалось зростання іноземних капіталовкладень серед таких країн як Кіпр та Віргінських острови, які використовуються для акумуляції прихованих капіталів. Загалом до основних країн інвесторів в українську економіку виступають Кіпр (19 млрд. дол. США за останні 7 років), Німеччина (6,29 млрд.), Нідерланди (5,56 млрд.), Австрія (3,25 млрд.), Віргінські острови (2,49 млрд.) та Швейцарія (1,32 млрд.) (рис.2).

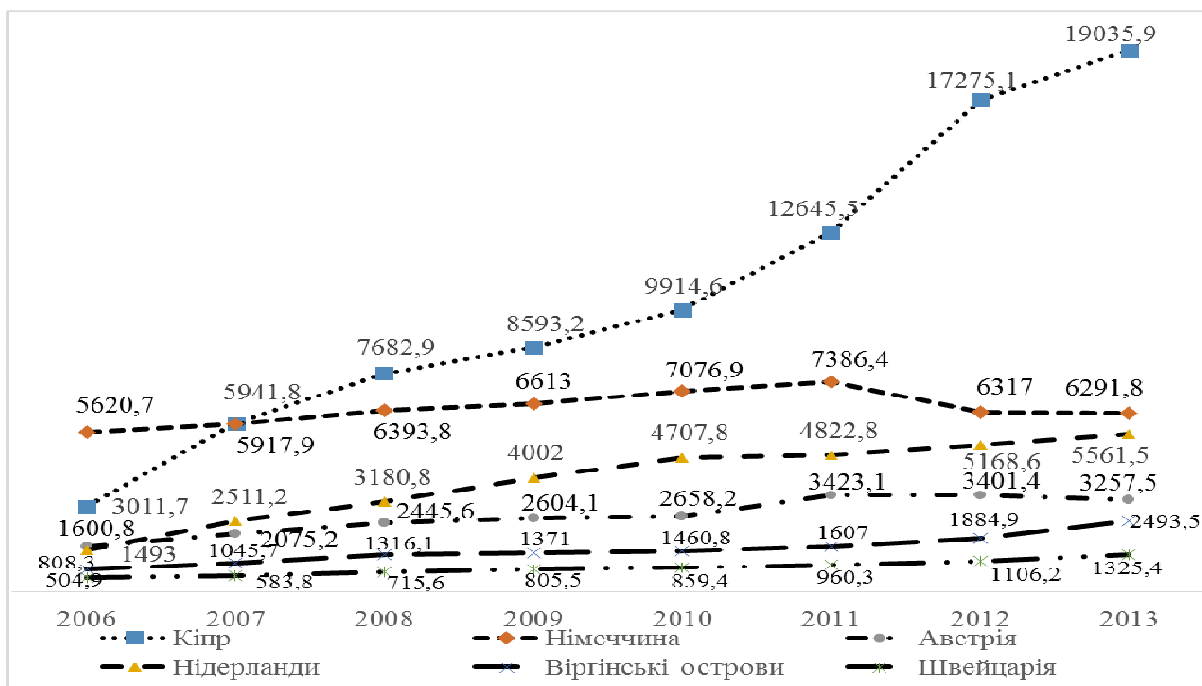

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну (наростаючим підсумком), млн. дол. США (2006-2013 роки).

Джерело: складено автором на основі даних [16]

Так приховані капітали та доходи закордоном, отримані шляхом ухилення від сплати податків та іншої тіньової діяльності можуть стати важливим джерелом для фінансування інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва.

Таким чином, тіньова економіка в певній мірі сприяє зростанню та розвитку господарської діяльності, збільшенню загального виробленого продукту, що, маючи значний інвестиційний потенціал, відкриває можливості для розвитку інноваційної діяльності, проте це ще не означає, що дані кошти будуть спрямовані на розвиток підприємницької діяльності, в тому числі й інноваційний. Проблеми пошуку напрямів спрямування акумульованих в тіньовій економіці коштів на інноваційний розвиток господарської діяльності потребують подальшого дослідження.

Однак у світовій практиці існують приклади того, що тіньова економіка сприяє інноваційно-інвестиційному розвитку, іноді забезпечуючи інноваційний прорив, порівняно з офіційною економікою. У даному контексті розглядається інноваційна діяльність, що сформувалась поза легальним сектором економіки і завершилась узаконенням однієї з форм тіньового бізнесу, що вплинуло на подальше економічне зростання. Яскравим прикладом виступає «лихварство» - надання грошей у борг з умовою сплати відсотків, що з часів Аристотеля вважалося аморальним (тіньовим в сучасному розумінні) явищем, а в середні віки особливо жорстко каралась [17]. В результаті в XVII-XVIII століттях лихварська діяльність була узаконена і стала основою для появи банківської системи в світі.

Таким чином тіньова економіка може сприяє розвитку проривних інновацій, однак за умови, що дана діяльність може бути легалізована та сприятиме розвитку держави та її інституцій.

Висновки з даного дослідження. Тіньовий сектор виступає невід'ємною складовою економіки України, що несе в собі як конструктивний, так і деструктивний вплив на розвиток національної економіки. В цілому вплив тіньової економіки на розвиток інноваційної та інвестиційної активності підприємств має неоднозначний характер.

Тіньова економіка в певній мірі сприяє зростанню та розвитку господарської діяльності, можуть бути виокремлені наступні напрями впливу тіньової економіки на інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств: в одному випадку тіньова економіка здійснює стримуючий характер, оскільки передбачає інший вектор господарської діяльності, направлений на отримання прибутків у поточному періоді, ніж здійснення інновацій; в іншому випадку тіньова економіка передбачає рівні можливості, що і офіційна економіка для впровадження інноваційної діяльності; та іноді тіньова економіка може слугувати платформою для здійснення інноваційних проривів.

Питання взаємозв'язку інноваційно-інвестиційного процесу та тіньової економіки, пошук напрямів спрямування акумульованих в тіньовій економіці коштів на інноваційний розвиток господарської діяльності потребують подальшого дослідження. Враховуючи той факт, що тіньова економіка має як конструктивний вплив, так і деструктивний вплив, для подальших досліджень постає низка питань, яким чином потрібно вдосконалити вітчизняну систему, щоб використовувати конструктивний вплив результатів тіньової діяльності на розвиток інноваційно-інвестиційної активності й визначити напрями мінімізації деструктивного впливу.

Література

1. Schneider F. and Enste, D.H. (2000), "Shadow Economies: Sizes, Causes and Consequences", *Journal of Economic Perspectives*, 38, pp. 77–114.
2. De Soto E. (1989), "The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World", N.Y.: Harper and Row, 342 p.
3. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика : монографія / І.І. Мазур. – К. : ВПЦ "Київський університет". – 2006. – 329 с.
4. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. – К. : Вид-во "АртЕк". – 1995. – 300 с.
5. Національні рахунки [Електронний ресурс] / Офіційний сайт державного комітету статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
6. Тенденції тіньової економіки в Україні у І кварталі 2012 року [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_lkv2012.doc.
7. Schneider F. (2012), "Shadow Economy in Turkey and in other OECD-Countries: What do we (not) know?", University of Linz, Austria, pp. 15–18.
8. The shadow economy in Europe, 2013 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт міжнародної консалтингової компанії AT Kearney – Режим доступу: http://www.atkearney.com/financial-institutions/featured-article/-/asset_publisher/j8lucAqMqEhB/content/the-shadow-economy-in-europe-2013/10192.
9. Рибчак О.С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 "Економічна теорія та історія економ. думки" / Рибчак Олена Сергіївна. – К., 2012. – 20 с.
10. Мазур І.І. Детінізація економіки в трансформаційних суспільствах : дис. на здобуття ступеня д-ра екон. наук : 08.00.01 / Мазур Ірина Іванівна. – К., 2007. – 530 с.
11. Варналій З.С. Податкове стимулювання суб'єктів підприємництва в Україні: проблеми, виклики та перспективи / З.С. Варналій // Конкурентний розвиток підприємництва в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2012. – С. 31–37.
12. Cassel D. (1986), "Funktionen der schattenwirtschaft im koordinationsmechanismus von markt- und plan-wirtschaften", *ORDO, Jahrbuch fur die ordnung von wirtschaft und gesellschaft*, Bd. 37., ss. 73–103.
13. "Тінь" над українською економікою [Електронний ресурс] / Економічна правда. – 2009. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2009/08/3/202428/>
14. Легкість ведення бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / Doing business – Режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
15. Edward Stawasz and Paweł Głodek (2010), "SMEs innovation and job creation potential in the shadow economy context", University of Twente the 18th annual high technology small firms conference, conference paper, pp 8–11.
16. Прямі іноземні інвестиції в Україну 2006 – 2013 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт державного комітету статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/zd/ivu/ivu_u/ivu0413.html.

17. Аристотель. Никомахова этика / Аристотель ; пер. Н.Брагинской. Сочинения в 4 т. – М., 1984. – Т. 4 – С. 107–128.

References

1. Schneider, F. and Enste, D.H. (2000), "Shadow Economies: Sizes, Causes and Consequences", *Journal of Economic Perspectives*, 38, pp. 77–114.
2. De Soto E. (1989), "The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World", N.Y.: Harper and Row, 342 p.
3. Mazur, I.I. (2006), *Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka* [Shadow Economy of Ukraine: Theory and Practice] : monograph, VPTs "Kyivskiy universytet", Kyiv, Ukraine, 329 p.
4. Turchynov, O.V. (1995), *Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia* [Shadow Economy: Theoretical foundations of research], Vyd-vo "ArtEK", Kyiv, Ukraine, 300 p.
5. The official website of Ukraine State Statistics Service, "National accounts", available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.
6. The official website of Ukrainian Ministry of economic development and trade (2012), "Trends in the shadow economy in Ukraine in the first quarter of 2012", available at: http://me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_lkv2012.doc.
7. Schneider, F. (2012), "Shadow Economy in Turkey and in other OECD-Countries: What do we (not) know?", University of Linz, Austria, pp. 15–18.
8. The official website of AT Kearney (2013), "The shadow economy in Europe, 2013", available at: http://atkearney.com/financial-institutions/featured-article/-/asset_publisher/j8lucAqMqEhB/content/the-shadow-economy-in-europe-2013/10192.
9. Rybchak, O.S. (2012), "Shadow economy and especially its peculiarities in Ukraine", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01, Kyiv, Ukraine, 20 p.
10. Mazur, I.I. (2007), "Deshadowing in transition societies economy", Thesis abstract of Dr. Sc. (Econ.), 08.00.01, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 530 p.
11. Varnalii, Z.S. (2012), *Podatkove stymulyuvannya sub'yektiv pidpryemnytstva v Ukraini: problemy, vyklyky ta perspektyvy* [Tax incentives entities in Ukraine: Problems, Challenges and Prospects], *Konkurentnyi rozvytok pidpryemnytstva v Ukraini: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the international scientific and practical conference], Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, pp. 31–37.
12. Cassel, D. (1986), "Funktionen der schattenwirtschaft im koordinationsmechanismus von markt- und plan-wirtschaften", *ORDO, Jahrbuch fur die ordnung von wirtschaft und gesellschaft*, Bd. 37, pp. 73–103.
13. The official website of "Ekonomichna Pravda" (2009), "Tin" nad ukrainskoiu ekonomikoiu [Ukrainian economy under "shadow"], available at: <http://epravda.com.ua/news/2009/08/3/202428/>
14. The official website of "Doing business" (2014), *Lehkost' vedeniya biznesa v Ukraine* [Doing business in Ukraine], available at: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
15. Edward Stawasz and Paweł Głodek (2010), "SMEs innovation and job creation potential in the shadow economy context", University of Twente the 18th annual high technology small firms conference, conference paper, pp. 8–11.
16. The official website of Ukraine State Statistics Service (2013), *Pryami inozemni investytsiyi v Ukrainu 2006 – 2013* [Direct foreign investment in Ukraine 2006 - 2013], available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/zd/ivu/ivu_u/ivu0413.html.
17. Arystotel, (1984), *Nykomakhova etyka* [Nykomahova ethics translated by N. Brahynskaia], 4 t. - M., Vol. 4, pp. 107-128.